

Stanisław Kalinowski

Orygenes, "Komentarz do Ewangelii św. Jana" VI, 45/23/233 : komentarz filologiczny

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 2/2, 203-204

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW KALINKOWSKI

ORYGENES, KOMENTARZ DO EWANGELII ŚW. JANA,
VI, 45/23/233, KOMENTARZ FILOLOGICZNY

W podanym wyżej miejscu *Komentarza do Ewangelii św. Jana* znajdujemy pozornie proste zdanie, które jednak sprawiło sporo kłopotu wydawcom i tłumaczom. Zdanie to brzmi następująco:

Κάκει μὲν τὸ πάσχα ποιήσαντες ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχὴν τῆς ἐξόδου ποιοῦνται: παρὰ δὲ τῷ Ἰησοῦ μετὰ τὴν διόδον τοῦ Ἰορδάνου, τῇ δεκάτῃ τοῦ πρώτου μηνὸς κατεστρατοπέδευσαν ἐν Γαλιλαίῳ ὅτε πρῶτον ἔδει λαβόντα τὸ πρόβατον ἐπονομάσαι τοὺς εὐωχθησομένους μετὰ τὸ Ἰησοῦ βάπτισμα. Καὶ τῇ ἀκροτόμῳ πέτρα ὑπὸ Ἰησοῦ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, ὅσοι ποτὲ ἀπερίτμετοι ἦσαν τῶν ἐξεληλυθότων ἐξ Αἰγύπτου, περιτέμονται...

Wydaje się, że tekst ten możemy przetłumaczyć tak: „Tam (sc. w Księdze Wyjścia) Żydzi zaczynają wyjście po odprawieniu Paschy w Egipcie. U Jozuego, po przejściu przez Jordan, dziesiątego dnia pierwszego miesiąca rozbili obóz w Gigał, kiedy to ten, który wziął baranka, powinien nadać imiona tym, którzy mieli ucztować po chrzcie Jozuego. Jozue więc obrzezał ostrym kamieniem tych wszystkich synów Izraela, którzy wyszli z Egiptu, a nie zostali jeszcze obrzezani”.

Tekst ten jest jasny z gramatycznego punktu widzenia, poważne wątpliwości budzi jednak jego sens logiczny: nadanie imienia wiązało się w Starym Testamencie z obrzezaniem, a nie ze świętem Paschy: dlaczego więc jest tu mowa o uczcie paschalnej?

Wydawca „*Komentarza*” w *Patrologii Greckiej Migne’a* (PG t. 13, szp. 277) w przypisie wyjaśnia: „*λαβόντα τὸ πρόβατον Pascha intelligit*” (ma na myśli Paschę), i przyjmuje następujący przekład łaciński:

Quando primum oportebat, qui accepisset ovem, convocare convivaturos post baptismum Iesu.

Tłumaczy więc *ἐπονομάσαι* jako *convocare* – zwoływać, odchodząc od ogólnie przyjmowanego nadawać imię. Takiego jednak znaczenia tego czasownika nie podają żadne słowniki, w tym *Thesaurus Linguae Graecae* – nie jest więc ono potwierdzone w żadnym tekście.

Kolejny wydawca, A. E. Brook (Cambridge 1896), przy wyrazie *λαβόντα* stawia *crux philologorum*, wskazując w ten sposób, że miejsce uważa za niejasne, a problemu upatruje właśnie w tym czasowniku.

E. Preuschen w wydaniu z 1903 roku (GCS, t. 4) zachowując w tekście lekcję rękopisów *λαβόντα τὸ πρόβατον*, jednakże w aparacie krytycznym stawia koniekturę, proponując wprowadzenie *τὸν ἀκρόβυστον* (nieobrzezany) w miejsce *τὸ πρόβατον*. Koniektura Preuscha jest pociągająca ze względów logicznych: wiadomo, że Jozue obrzezał Izraelitów w Gigał i nadał im imiona – wyjaśniłoby się więc użycie wyrazu *ἐπονομάσαι*; pozostaje jednak wątpliwość, dlaczego wydarzenie to miało miejsce dziesiątego dnia pierwszego miesiąca, a więc w święto Paschy. Nadto P. Nautin¹

¹ We wstępie do wydania rozprawy *O święcie Paschy Orygenesza*, por. niżej.

słusznie zauważa, że koniektura Preuschema jest nieuzasadniona paleograficznie, a nadto, że zwrot *λαμβάνειν τὸν ἀκρόβυστον* (w sensie obrzezać) nie ma potwierdzenia w żadnym tekście, podczas gdy *λαμβάνειν τὸ πρόβατον* pojawia się dosyć często.

Tłumacz włoski *Komentarza*, E. Corsini (Torino 1968), przyjmuje wersję:

Allorché era opportuno che colui il quale aveva partecipato prima alla Pasqua dell'agnello in Egitto desse ora un nome a coloro che avrebbero celebrato il banchetto dopo il battesimo impartito da Giosue.

Corsini dość swobodnie traktuje tekst: opuszcza wyraz *λαβόντα* i zupełnie dowolnie mówi o „tym, kto uczestniczył wcześniej w święcie Paschy w Egipcie”.

W wydaniu *Sources Chrétiennes* z 1970 r. (t. 157) C. Blanc wprowadza do tekstu koniekturę Preuschema i tłumaczy:

C'est alors, qu'il fallut d'abord circoncire ceux qui, après le baptême de Josué, prendraient part au fête, puis leur donner un nom.

Pracując nad polskim przekładem *Komentarza* posiłem za wydaniem C. Blanc i przyjąłem następującą wersję tłumaczenia:

„Wówczas po obrzezaniu należało nadać imiona tym, którzy mieli wziąć udział w uroczystości po chrzcie Jozuego. Jozue zatem obrzezał ostrym kamieniem wszystkich synów izraelskich, którzy wyszli z Egiptu, a nie byli jeszcze obrzezani”².

Właściwy sens tekstu wciąż jednak pozostawał niepewny. Dopiero sam Orygenes w odkrytej w papiirusie z Tura rozprawie *O święcie Paschy*³ sens ten nam wyjaśnił; cały problem leżał w niewłaściwym rozumieniu czasownika *ἐπονομάσαι*. W rozdziale 16 wspomnianej rozprawy pisząc o sposobie sprawowania Paschy przez Żydów używa Orygenes tych samych wyrazów, co w *Komentarzu do Ewangelii św. Jana*:

Ὅτως Ἑβραῖοι ποιοῦσι πάσχα: ἀπὸ γὰρ τῆς δεκάτης δεῖ τὸ πρόβατον λαβεῖν κατὰ οἴκου καὶ κατὰ πατρίας, θρέψαι δὲ αὐτοὺς ἔτι τὴν τε ἑνδεκάτην καὶ δωδεκάτην καὶ τρισκαιδεκάτην καὶ ἐπονομάσαι λέγοντας: Τὸτο πρόβατον θύεται ὑπὲρ τοῦδε καὶ τοῦδε.

Przetłumaczmy to następująco:

„Hebrajczycy tak oto sprawują Paschę: należy wziąć baranka [...] i *ἐπονομάσαι* mówiąc: Ten baranek zostaje ofiarowany za tego i tego”.

Orygenes wyraźnie wskazuje, że *ἐπονομάσαι* znaczy: „Powiedzieć: Ten baranek...” itd. A zatem należy przyjąć, że znaczy po prostu: wymienić, wyliczyć po imieniu, w naszym kontekście z domyślnym: tych, za których składamy ofiarę.

Wracając więc do omawianego miejsca z *Komentarza do Ewangelii św. Jana* możemy je przełożyć następująco:

„W Księdze Jozuego, po przejściu przez Jordan rozbili obóz w Gilgal dziesiątego dnia pierwszego miesiąca, kiedy to należało wziąć baranka i wymienić imiona tych, którzy mieli uczestniczyć w uczcie po chrzcie Jozuego. Jozue zatem obrzezał ostrym kamieniem wszystkich synów izraelskich, którzy wyszli z Egiptu, a nie byli jeszcze obrzezani... Kiedy zaś Jozue oczyścił synów Izabela, Pan zgodził się usunąć hańbę egipską w dniu chrztu Jozuego”.

Cały tekst układa się teraz logicznie: z jednej strony podczas ofiarowania baranka paschalnego należało wymienić imiona tych, za których składano ofiarę: w tym celu konieczne było nadanie im imion podczas obrzezania; z drugiej strony w uroczystości paschalnej mogli wziąć udział jedynie oczyszczeni (por. Wj 12, 48-49): dlatego też Jozue dokonał oczyszczenia przez obrzezanie.

² Warszawa 1981, ATK, PSP t. XXVIII, z. 1, s. 204.

³ Wydanie: *Sur la Pâque. Traité inédit publiée d'après papyrus de Toura* par O. Guéraud et P. Nautin, Paris 1979.